

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 399

Rachunkowość a controlling

Redaktorzy naukowi
Edward Nowak
Piotr Bednarek

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redakcja wydawnicza: Barbara Majewska, Joanna Świrska-Korłub

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Marcin Orszulak

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania

znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa

www.pracnaukowe.ue.wroc.pl

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska

(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192

e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-523-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl

www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Anna Balicka: Controlling ekologiczny w przedsiębiorstwie.....	13
Aleksandra Banaszekiewicz, Ewa Makowska, Sylwia Meller: Proces wdrażania controllingu w praktyce przedsiębiorstw	22
Wioletta Baran, Sylwia Morawska: Kontrola zarządcza w jednostkach organizacyjnych sądu.....	32
Piotr Bednarek: Premie i nagrody dla audytorów wewnętrznych a skuteczność audytu wewnętrznego w sektorze prywatnym i publicznym	41
Renata Biadacz: Rys historyczny rachunku zysków i strat w Polsce międzywojennej.....	55
Małgorzata Białas: Wycena instrumentów finansowych według wartości godziwej w bankach	67
Anna Bieniasz: Determinanty rentowności kapitału własnego przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce.....	76
Agnieszka Bieńkowska, Zygmunt Kral, Anna Zabłocka-Kluczka: Controlling strategiczny szkoły wyższej.....	84
Adam Bujak: Ewaluacja przedsięwzięć inwestycyjnych dotyczących funkcjonowania systemu informacyjnego rachunkowości w przedsiębiorstwie	103
Andrzej Bytniewski: Podsystem finansowo-księgowy jako instrument rachunkowości zarządczej i controllingu.....	111
Jolanta Chluska, Waldemar Szczepaniak: Controlling finansowy w projektach unijnych realizowanych w uczelniach publicznych.....	121
Halina Chłodnicka: Wycena przedsiębiorstwa w upadłości a wartość godziwa	130
Magdalena Chmielowiec-Lewczuk: Controlling w zakładzie ubezpieczeń w świetle nowych uwarunkowań rynkowych.....	142
Joanna Dyczkowska: To what extent companies listed on alternative investment markets disclose strategic information in their annual reports? – comparative case studies.....	153
Joanna Dynowska: Czynniki ograniczające wdrażanie controllingu w świetle badań ankietowych	168
Krzysztof Dziadek: Wykorzystanie budżetowania w zarządzaniu projektami unijnymi – wyniki badań	176
Wojciech Flieger: Informatyczne wspomaganie zarządzania ryzykiem poprzez procedury audytu.....	186

Magdalena Jaworzyńska: Analiza strategiczna zakładu opieki zdrowotnej na potrzeby stworzenia jego modelu biznesowego – studium przypadku..	196
Marcin Jędrzejczyk: Addytywna, analityczna funkcja produkcji w ocenie poziomu zarządzania jednostką gospodarczą	208
Angelika Kaczmarczyk: Koncepcje wyceny a przydatność informacji sprawozdawczej małych przedsiębiorstw	216
Zdzisław Kes: Badanie nierównomierności odchyleń w kontroli budżetowej	224
Ilona Kędzierska-Bujak: Perspektywa interesariuszy a strategia Uniwersytetu Szczecińskiego – wybrane zagadnienia	235
Marcin Klinowski: Determinanty sukcesu projektów	245
Konrad Kochański: Formy ewidencji działalności gospodarczej a rachunkowość zarządcza w obszarze marketingu w świetle badań empirycznych...	255
Tomasz Kondraszuk: Projekt urzędniowy gospodarstwa jako narzędzie planowania strategicznego w rolnictwie.....	267
Krzysztof Konstantyn: Koncepcja wdrożenia rachunku odpowiedzialności w ośrodkach odpowiedzialności za inwestycje w przedsiębiorstwach produkujących konstrukcje budowlane.....	277
Magdalena Kowalczyk: Mierniki controllingu personalnego w jednostkach samorządu terytorialnego.....	287
Jarosław Kujawski: Demotywuujące i dysfunkcjonalne aspekty ceny transferowej	295
Agnieszka Lew: Badanie przez biegłego rewidenta przychodów i kosztów jako elementów podatnych na oszustwa księgowo.....	306
Paweł Malinowski, Tomasz Ćwieląg, Edyta Prozorowska, Piotr Słomianny: Technologia SOA w optymalizacji procesów biznesowych na przykładzie MPWiK Wrocław S.A.....	313
Krzysztof Małys: Controlling w publicznej szkole wyższej – zarys problemu	322
Elżbieta Marcinkowska: Outsourcing i offshoring procesu rachunkowości – modele dostawy usługi	333
Marek Masztalerz: Komunikacja w rachunkowości zarządczej	343
Remigiusz Napiecek: Współzależność głównych obszarów działania uczelni wyższej	352
Bartłomiej Nita: Stan i perspektywy rozwoju rachunkowości zarządczej w XXI wieku w praktyce.....	361
Edward Nowak: Klasyfikacyjna funkcja rachunkowości	373
Marta Nowak: Czy rachunkowość jest moralna? Dyskurs z pogranicza pomiaru gospodarczego oraz filozofii etyki.....	383
Michał Poszwa: Kasowe uznawanie kosztów uzyskania przychodów – konsekwencje dla rozliczeń i zarządzania	393
Marzena Remlein: Self-billing w transakcjach handlowych pomiędzy podmiotami grupy kapitałowej	401
Dariusz Ryszard Rutowicz: Wyzwania stojące przed rachunkowością zarządczą modeli biznesowych	409

Dorota Śladkiewicz: Wartość przedsiębiorstwa w świetle teorii zasobowej ..	419
Anna Stronczek, Sylwia Krajewska: Oczekiwania jednostek sektora zamówień publicznych w zakresie wsparcia rachunkowości zarządczej przez zintegrowane systemy zarządzania.....	428
Wiesław Szczęsny: „Pułapka” rentowności w polityce finansowej przedsiębiorstw	436
Alfred Szydelko: Wpływ KSR nr 9 „Sprawozdanie z działalności” na rachunkowość	446
Magdalena Szydelko: Ramy koncepcyjne zastosowania benchmarkingu w klastrze	456
Agnieszka Tubis: Controlling procesu eksploatacji – wstępna charakterystyka	466
Piotr Urbanek: Przesłanki i bariery budżetowania operacyjnego w uczelni publicznej.....	477
Wiesław Wasilewski: Controlling ryzyka w instytucjach kultury.....	485
Aleksandra Wiercińska: Wykorzystanie benchmarkingu w zarządzaniu finansami szpitali na przykładzie województwa pomorskiego.....	491
Grzegorz Zimon: Wpływ strategii zarządzania zapasami na wyniki finansowe przedsiębiorstw	500

Summaries

Anna Balicka: Ecological controlling in the company.....	13
Aleksandra Banaszekiewicz, Ewa Makowska, Sylwia Meller: The process of controlling implementation in companies practice	22
Wioletta Baran, Sylwia Morawska: Management control in organizational units of courts	32
Piotr Bednarek: Bonuses and rewards for internal auditors vs. internal audit effectiveness in a private and public sector	41
Renata Biadacz: Historical aspect of income statement of interwar period in Poland	55
Małgorzata Białas: Valuation of financial instruments at fair value in the banks	67
Anna Bieniasz: Determinants of return on equity of companies in the food industry	76
Agnieszka Bienkowska, Zygmunt Kral, Anna Zablocka-Kluczka: Strategic controlling of universities	84
Adam Bujak: The evaluation of investments relating to the functioning of the accounting information system in an enterprise	103
Andrzej Bytniewski: A financial and accounting subsystem as an instrument for management accounting and controlling	111
Jolanta Chluska, Waldemar Szczepaniak: Financial controlling in the EU projects implemented in public universities	121

Halina Chłodnicka: Valuation of an insolvent business vs. fair value	130
Magdalena Chmielowiec-Lewczuk: Controlling in the insurance company in the new market conditions.....	142
Joanna Dyczkowska: W jakim stopniu spółki notowane na rynkach alternatywnego obrotu ujawniają informacje strategiczne w raportach rocznych – analiza porównawcza przypadków	153
Joanna Dynowska: Factors that limit controlling implementation as revealed by questionnaire surveys.....	168
Krzysztof Dziadek: Use of budgeting in the EU projects management – research findings	176
Wojciech Fliegner: Computer aid of risk management through audit procedures	186
Magdalena Jaworzyńska: Strategic analysis of public healthcare centre to create its business model – case study	196
Marcin Jędrzejczyk: The additive, cost production function in the management assessment process of business entity	208
Angelika Kaczmarczyk: Valuation concepts vs. usefulness of reporting information of small businesses.....	216
Zdzisław Kes: The study of fluctuation of deviations in the budgeting control	224
Iłona Kędzierska-Bujak: The stakeholders perspective vs. the strategy of the University of Szczecin – selected issues	235
Marcin Klinowski: Project success factors	245
Konrad Kochański: Account and tax books vs. management accountancy in the area of marketing in the light of empirical research	255
Tomasz Kondraszuk: Appliance project of agricultural farm as a tool for strategic planning in agriculture	267
Krzysztof Konstantyn: The conception of introduction of responsibility accounting in the centers responsible for investment in building construction enterprises	277
Magdalena Kowalczyk: Personnel controlling measures in local government units.....	287
Jarosław Kujawski: Demotivating and dysfunctional aspects of transfer price	295
Agnieszka Lew: Auditor’s revenue and expense audit as an element susceptible to accounting fraud	306
Paweł Malinowski, Tomasz Ćwieliąg, Edyta Prozorowska, Piotr Słomianny: SOA technology in business process optimalization on the example of MPWiK Wrocław S.A.	313
Krzysztof Małys: Controlling in public institutions of higher education – the outline of the problem.....	322
Elżbieta Marcinkowska: Outsourcing and offshoring of accounting process – service delivery models	333
Marek Masztalerz: Communication in management accounting.....	343

Remigiusz Napiecek: Interdependence of the main areas of university activity	352
Bartłomiej Nita: The state and development trends of management accounting in 21 st century in practice	361
Edward Nowak: The discriminant function of accounting	373
Marta Nowak: Is accounting moral? Discourse on economic measurement and philosophy of ethics	383
Michał Poszwa: Checkout the cost to obtain revenue recognition – implications for settlements and management	393
Marzena Remlein: Self-billing in commercial transactions between the entities of the capital group.....	401
Dariusz Ryszard Rutowicz: Challenges facing management accounting of business models.....	409
Dorota Śładkiewicz: Enterprise value in the light of resource-based theory ..	419
Anna Stroncsek, Sylwia Krajewska: Expectations of public procurement sector units concerning the support for managerial accounting through integrated management systems	428
Wiesław Szczęsny: The “trap” of profitability in the financial policy of enterprises	436
Alfred Szydelko: The influence of the Polish Accounting Standard No. 9 “Report on the activities” on accounting	446
Magdalena Szydelko: A conceptual framework for benchmarking companies in a cluster.....	456
Agnieszka Tubis: Controlling of maintenance and operation process – preliminary characteristics.....	466
Piotr Urbanek: Premises and barriers of operational budgeting in public higher education institution	477
Wiesław Wasilewski: Risk controlling in cultural institutions.....	485
Aleksandra Wiercińska: The use of benchmarking in the financial management of hospitals on the example of Pomeranian Voivodeship.....	491
Grzegorz Zimon: Influence of inventory management strategy on financial results of companies	500

Agnieszka Lew

Politechnika Rzeszowska
e-mail: a-lew@prz.edu.pl

BADANIE PRZEZ BIEGŁEGO REWIDENTA PRZYCHODÓW I KOSZTÓW JAKO ELEMENTÓW PODATNYCH NA OSZUSTWA KSIĘGOWE

AUDITOR'S REVENUE AND EXPENSE AUDIT AS AN ELEMENT SUSCEPTIBLE TO ACCOUNTING FRAUD

DOI: 10.15611/pn.2015.399.29

Streszczenie: W artykule poruszono problematykę badania przez biegłego rewidenta wyjątkowo wrażliwych elementów sprawozdania finansowego, jakimi są przychody i koszty, które w sposób szczególny mogą być narażone na ryzyko manipulacji i oszustwa księgowego. Wskazano obszary, które najczęściej mogą zawierać istotne nieprawidłowości w zakresie przychodów i kosztów. Omówiono również zagadnienia związane z analizą przychodów i kosztów w przypadku podejrzenia o oszustwo finansowe, a także wskazano ryzyko wystąpienia oszustwa w postaci istotnej nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym. Przedstawiono zachowanie biegłego rewidenta w przypadku podejrzenia oszustwa lub też wykrycia oszustwa. Zaprezentowano także zakres badania, któremu powinny zostać poddane przychody i koszty, by można było uzyskać wystarczającą pewność co do sformułowania opinii wraz z raportem z badania sprawozdania finansowego.

Słowa kluczowe: przychody, koszty, badanie sprawozdań finansowych, oszustwa księgowe.

Summary: The article addresses the problem of investigation by an auditor of a sensitive area of the financial statement, which includes revenues and expenses, which particularly may be exposed to the risk of manipulation and accounting fraud. The areas that are most likely to contain irregularities in the field of income and expenses have been pointed out. It also discusses issues related to the analysis of revenues and expenses in case of suspected financial fraud, as well as the risk of fraud in the financial statements and the auditor's behavior in case of suspected fraud or the detection of fraud. It also presents the scope of audit, which income and expenses should be subject to in the range of reasonable assurance to the formulation of opinion together with a financial statement audit report.

Keywords: revenues, expenses, financial report auditing, accounting fraud.

1. Wstęp

Działalność gospodarcza wszystkich jednostek uczestniczących w rynku kapitałowym związana jest nieodzownie z kosztami i przychodami pojawiającymi się w związku z operacjami gospodarczymi. Jest to obszar, którego nie sposób pominąć

przy sporządzaniu sprawozdania finansowego, „czytaniu” sprawozdania czy też badaniu przeprowadzonym przez biegłego rewidenta. Jest to także obszar szczególnie narażony na ryzyko manipulacji, związanych z „wyglądaniem” czy też „podrasowaniem” wyniku finansowego. Biegły rewident ma za zadanie zbadać przychody i koszty, ocenić ich prawidłowość i zasadność, zweryfikować poprawność prezentacji i na podstawie dokumentów źródłowych i przeprowadzonych testów popartych dokumentacją roboczą wydać produkt końcowy rewizji finansowej¹ – jakim jest opinia wraz z raportem – w oparciu o zawodowy sceptycyzm i osąd². Czynniki te niezbędne są do oszacowania ryzyka związanego z badaniem poszczególnych elementów wpływających na wynik finansowy, a także z ostrożnością wobec przedstawionych danych. Zadaniem biegłego jest uzyskanie pewności, że przeprowadzone przez niego badanie jest wolne od nieprawidłowości spowodowanych błędem³ lub oszustwem⁴, że mimo wszystko jest on w stanie stworzyć obiektywny dokument, podsumowując przeprowadzone czynności rewizji finansowej. Do weryfikacji poszczególnych pozycji przychodów i kosztów biegły rewident ma szereg narzędzi, które ułatwiają mu wydanie wiarygodnej i obiektywnej opinii wraz z raportem. Celem artykułu jest wskazanie roli biegłego rewidenta w badaniu przychodów i kosztów w sprawozdaniu finansowym, a także sposób jego postępowania w przypadku wykrycia istotnych nieprawidłowości.

2. Badanie przychodów i kosztów

Zgodnie z definicją zawartą w Ustawie o rachunkowości celem badania sprawozdania finansowego jest wyrażenie przez biegłego rewidenta opinii wraz z raportem o tym, czy sprawdzane przez niego sprawozdanie finansowe jest zgodne z zastosowanymi zasadami rachunkowości oraz czy w sposób rzetelny i jasny przedstawia sytuację majątkową i finansową, jak też wynik finansowy badanej jednostki [Ustawa

¹ W artykule zamiennie używa się pojęć „badanie sprawozdań finansowych” i „rewizja finansowa”. Pod tymi pojęciami kryje się zarówno określenie samej procedury badania, jak i czynności występujące po badaniu, tj.: korekty zalecane przez biegłego rewidenta w sprawozdaniu finansowym oraz wydanie opinii wraz z raportem [por. Krzywda (red.) 2012, s. 15 i n.; Kuc 2002, s. 71].

² Zawodowy sceptycyzm to nastawienie biegłego rewidenta dopuszczające możliwość zaistnienia ważnych nieprawidłowości spowodowanych oszustwem, a Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 200 „Cel i ogólne zasady badania sprawozdań finansowych” definiuje zawodowy sceptycyzm jako postawę cechującą się krytycyzmem i dociekliwością przy ocenie dowodów badania, ciągłym dociekaniu, czy uzyskane informacje oraz dowody badania wskazują na istnienie istotnych nieprawidłowości sprawozdania finansowego. Szerzej na ten temat w literaturze przedmiotu, m.in.: [Zakrzewska 2014, s. 86 i n.].

³ Błąd rozumiany tu jako niezamierzona nieprawidłowość w sprawozdaniu finansowym, obejmująca pominięcie kwoty lub nieujawnienie informacji [Barcikowska i in. 2008, s. 5].

⁴ Oszustwo to „zamierzone działanie jednej lub większej ilości osób spośród kierownictwa, osób zarządzających i sprawujących nadzór nad jednostką, pracowników lub stron trzecich, wykorzystujących kłamstwa, w celu uzyskania nieuzasadnionej lub niezgodnej z prawem korzyści” [Barcikowska i in. 2008, s. 17].

z dnia 29 września 1994 r.] (dalej jako: ustawa o rachunkowości). Dlatego też tak ważne staje się zbadanie zasadności i poprawności przychodów i kosztów prezentowanych w sprawozdaniu finansowym. Do weryfikacji biegłemu rewidentowi służy, jak już wspomniano, szereg narzędzi, jednak najczęściej stosowane jest badanie przychodów i kosztów tzw. metodą reprezentacyjną, polegającą na wyborze jednej z dwóch możliwości: albo przez weryfikację wszystkich dokumentów powyżej określonej kwoty, albo sprawdzenie wszystkich dokumentów z wybranych losowo lub celowo miesięcy danego okresu sprawozdawczego.

Definicja przychodów wyjaśnia, że są to uzyskane w roku obrotowym – ustalone w wiarygodnej kwocie – prawdopodobne korzyści ekonomiczne, które w końcowym efekcie przyczyniają się do zwiększenia kapitału własnego danej jednostki gospodarczej [Ustawa o rachunkowości, art. 3, ust.1, pkt 30; zob. także: Fedak 2014]. Natomiast celem badania przychodów wpływających na wynik finansowy jest sprawdzenie, czy są one prawidłowo udokumentowane i opisane oraz czy są w sposób prawidłowy wycenione i kompletne. Nie mniej ważnym elementem weryfikacji przychodów jest sprawdzenie czy zostały należycie wykazane w rachunku zysków i strat do właściwego okresu sprawozdawczego i we właściwej pozycji. Dokonując sprawdzenia tego obszaru, biegły rewident bada rejestry sprzedaży VAT, otrzymane dywidendy, a także dowody źródłowe np. faktury VAT, otrzymane odsetki od pożyczek i lokat na rachunkach bankowych, umowy kredytowe, dokumenty wewnętrzne z np. naliczania różnic kursowych itp., raporty i paragony fiskalne. Powinien sprawdzić także zgodność ewidencji z rejestrami sprzedaży, zgodność sprzedaży z umowami i dowodami wydania, prawidłowość stosowanych stawek VAT, a także przychody wynikające z ewidencji oraz wykazane w rachunku zysków i strat [por. Krzywda, Szafraniec 2012].

Podobnie jak w przypadku przychodów definicję kosztów można znaleźć w Ustawie o rachunkowości w artykule 3 ust. 1 pkt 31. Informuje on, iż koszty stanowią ustalone w wiarygodnie określonej wartości zmniejszenia aktywów bądź zwiększenia zobowiązań, prowadzące w końcowym rezultacie do zmniejszenia kapitału jednostki gospodarczej [Ustawa o rachunkowości, art. 3, ust. 1 pkt 31; zob. także: Fedak 2014]. Celem badania kosztów jest stwierdzenie, czy koszty faktycznie zostały poniesione i prawidłowo wykazane z poszczególnych częściach rachunku zysków i strat oraz w odpowiednim okresie sprawozdawczym. Dowodami z badania tej części rachunku zysków i strat są księgi rachunkowe związane z kontami kosztowymi wraz z ewidencją, dokumenty związane z inwentaryzacją, kalkulacja kosztu jednostkowego produktu, a także ustalenia związane z szacowaniem kosztów niezakończonych usług długoterminowych. W tym obszarze najczęściej wykorzystywaną przez biegłego rewidenta metodą weryfikacji jest dokonanie przeglądu analitycznego kosztów wraz ze szczegółowymi testami, które sprawdzają prawidłowość naliczania, rozliczania i dokumentowania kosztów [por. Krzywda, Szafraniec 2012].

3. Obszary ryzyka manipulacji kosztami i przychodami wpływającymi na wynik finansowy

Zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rewizji Finansowej celem biegłego rewidenta jest rozpoznanie i oszacowanie ryzyka istotnych nieprawidłowości, wywołanych oszustwami lub błędami, na poziomie sprawozdania finansowego i poszczególnych części składowych tego sprawozdania. Dzięki podjęciu takich czynności przygotowawczych możliwe jest zaprojektowanie i wdrożenie reakcji na oszacowane ryzyko wystąpienia istotnej nieprawidłowości [MSRF nr 315]. Możliwości „tworzenia rzeczywistości” w każdym obszarze przychodów i kosztów jest bardzo wiele. Praktycznie w każdej pozycji rachunku zysków i strat istnieje możliwość manipulacji daną pozycją. Przykładem takiego działania mogą być koszty, które związane są z szacowaniem rezerw na świadczenia pracownicze, usługi obce bądź też rezerwami na zobowiązania. Natomiast w zakresie przychodów może się pojawić ryzyko m.in.: manipulacji, związane z dokonanymi odpisami na należności i zapas, bądź też skutkami wyceny bilansowej rozrachunków w walucie obcej. Dokonując analizy poszczególnych pozycji przychodów i kosztów, można zauważyć, że największa możliwość manipulowania wynikiem finansowym występują na poziomie pozostałej działalności operacyjnej i działalności finansowej [Kutera, Surdykowska 2009]. Dlatego też biegły rewident, podejmując się zbadania rachunku zysków i strat, w pierwszej kolejności powinien zwrócić uwagę na zysk (stratę) ze sprzedaży, związany z podstawową działalnością jednostki i na wynik finansowy netto. W przypadku występowania dużej różnicy pomiędzy tymi pozycjami biegły rewident powinien dokonać bardziej szczegółowego sprawdzenia poszczególnych pozycji związanych z obszarem operacyjnym i finansowym.

Podczas planowania i przeprowadzania badania sprawozdania finansowego biegły rewident powinien zawsze uwzględnić ewentualność, że całe sprawozdanie finansowe, w tym także przychody i koszty, zawierają istotne nieprawidłowości spowodowane oszustwem. I choć badanie zostało poprawnie zaplanowane i przeprowadzone zgodnie z Krajowymi Standardami Rewizji Finansowej i Międzynarodowymi Standardami Rewizji Finansowej, zawsze istnieje ryzyko, że niektóre istotne nieprawidłowości sprawozdania finansowego nie zostaną wykryte. Związane jest to ze stale występującym ryzykiem nieodłącznym i ryzykiem przeoczenia⁵. Ma to także związek z tym, iż ryzyko niewykrycia istotnych nieprawidłowości, które spowodowane są oszustwem, jest znacznie wyższe niż ryzyko przeoczenia nieprawidłowości spowodowanych błędem. A to dlatego, że oszustwu może towarzyszyć szereg zaplanowanych działań, mających na celu ukrycie oszustwa. I dlatego też szansa wykrycie przez biegłego rewidenta takiego działania może zależeć od częstotliwości

⁵ Ryzyka pojawiające się w artykule szerzej omówione są w licznych publikacjach opierających się na Krajowym Standardzie Rewizji Finansowej nr 1 „Ogólne zasady badania sprawozdań finansowych”, wydanym jako załączniki do uchwały Nr 1608/38/2010 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 16 lutego 2010 r.

i wielkości manipulacji, doświadczenia i stopnia służbowego osób zaangażowanych w oszustwo. Szczególne znaczenie ma ten ostatni warunek, ponieważ ryzyko niewykrycia istotnych nieprawidłowości jest znacznie wyższe w przypadku kierownictwa jednostki. Związane jest to z większymi możliwościami i większym dostępem do danych księgowych podatnych na manipulację zapisami księgowymi. Również na tym szczeblu możliwość omijania procedur kontroli stworzonych do zapobiegania tego typu oszustwom popełnianym przez pracowników jest większa, podobnie jak możliwość nakłonienia podwładnych do współudziału w popełnianiu oszustw.

4. Oszustwa księgowe związane z przychodami i kosztami – przykłady

Manipulowanie m.in. przychodami i kosztami prezentowanymi w sprawozdaniu finansowym często nazywane jest „twórczą księgowością”. Działania te tłumaczy się pozorem nadawania sprawozdaniu większej przejrzystości czy zarządzaniu zyskiem [Hulicka 2008]. Możemy te działania podzielić na manipulację przychodami i kosztami.

Do kategorii związanej ze zniekształcaniem przychodów zaliczamy:

- faktury sprzedaży – wykonanie usługi albo wydanie towaru nastąpiło w następnym roku obrotowym,
- faktury sprzedaży z klauzulą odkupu,
- przyspieszone fakturowanie i manipulowanie okresem ujęcia przychodów,
- pojawienie się faktur sprzedaży, o których wiadomo, że będą przedmiotem korekty,
- ujmowanie w bieżącym okresie sprawozdawczym korekt faktur sprzedaży związanych z okresem poprzednim,
- fikcyjna sprzedaż (np. dostawa bez zamówienia),
- szybki wzrost sprzedaży spółki w porównaniu z konkurencją,
- nietypowe i duże operacje gospodarcze, dokonywane przy końcu roku obrotowego,
- wykorzystanie cen transferowych,
- uznanie przychodów mimo wątpliwości ich wystąpienia,
- prezentowanie prac wykonanych przez podwykonawców jako własne.

Natomiast do kategorii związanej z manipulowaniem kosztami można zaliczyć:

- manipulowanie „cichymi” rezerwami,
- aktywowanie niewłaściwych kosztów, np. w związku z rzeczowymi aktywami trwałymi,
- pojawienie się dużej ilości transakcji z jednostkami powiązanymi,
- zaliczenie kosztów działania lub rezerw w ciężar funduszy,
- zapisy na kontach kosztowych wykazujące księgowania kosztów związanych z poprzednim rokiem obrotowym,

- ujemny przepływ środków pieniężnych z podstawowej działalności przy wykazywaniu zysków,
- odpisy aktualizacyjne aktywów (w szczególności związanych z zapasami i należnościami),
- księgowanie kosztów związanych z działalnością jako środków trwałych w budowie,
- zaniżanie utraty wartości aktywów lub brak księgowania trwałej utraty wartości,
- brak tworzenia rezerw na koszty, gdzie istnieje wysokie prawdopodobieństwo ich wystąpienia w przyszłości [por. Hulicka 2008; Kutera i in. 2006].

Jak widać z powyższych przykładów znacząca część pojawiających się oszustw w zakresie przychodów i kosztów związana jest z manipulowaniem szacunkami (np. pojawienie się danej rezerwy czy odpisu aktualizującego). Biegły rewident, stwierdzając zaistnienie takiego zdarzenia, powinien dokonać weryfikacji poprzez porównanie danych dokumentów źródłowych z zapisami prezentowanymi w rachunku zysków i strat bądź też przez analizę przychodów i kosztów na przełomie roku obrotowego.

5. Postępowanie biegłego rewidenta w przypadku rozpoznania oszustwa lub podejrzenia jego wystąpienia

Jeżeli biegły rewident podczas swoich czynności sprawdzających wykryje oszustwo lub będzie miał podejrzenie wystąpienia takiej sytuacji, powinien niezwłocznie skontaktować się z kierownictwem jednostki, w której nastąpiło podejrzenie o oszustwo. Jeżeli według jego oceny takie postępowanie będzie niewystarczające, powinien skontaktować się z kierownictwem najwyższego szczebla. Jeśli pomimo podjęcia tych kroków, w oparciu o swój zawodowy osąd i sceptycyzm, uznaje nadal otrzymane wyjaśnienia za niewystarczające, powinien poinformować odpowiednie władze, dla których wykonuje usługę badania sprawozdania finansowego. W myśl prawa obowiązującego w Polsce niektóre oszustwa w zakresie przychodów i kosztów mogą stać się przestępstwami gospodarczymi ściganymi przez państwo z mocy prawa karnego. Jeżeli taka sytuacja ma miejsce, obowiązkiem biegłego jest poinformowanie właściwego organu ścigania takiego przestępstwa.

6. Zakończenie

Oszustwa pojawiające się w zakresie przychodów i kosztów prezentowanych w sprawozdaniu finansowym sprawiają, że użytkownicy nie mogą mieć pełnego zaufania do informacji przekazywanych przez jednostki gospodarcze. Dlatego też tak ważna jest rola biegłego rewidenta w przekazaniu niezależnej i obiektywnej opinii wraz z raportem z badania. Niestety, w czasach ogromnej konkurencji na rynkach

światowych chęć szybkich zysków powoduje, że nie da się do końca wyeliminować manipulowania przychodami i kosztami wpływającymi na wynik finansowy. To powinno stać się przedmiotem wielkiej troski ze strony ustawodawców, aby tak skonstruować prawo, by jasno i przejrzysto przekazywać prawa i obowiązki związane z prezentowaniem i ujmowaniem przychodów i kosztów w sprawozdaniu finansowym. Dlatego też, że odpowiedzialność biegłego rewidenta za ocenę możliwości popełnienia oszustwa podczas przeprowadzania badania sprowadza się do zweryfikowania i ujawnienia takich oszustw, które powodują istotne zniekształcenie sprawozdania finansowego lub sprawozdania z działalności, a nie wszystkich oszustw występujących w jednostce gospodarczej. Jednak do momentu pojawienia się bardziej precyzyjnych i szczegółowych uregulowań nie sposób nie doceniać roli biegłego rewidenta w wykrywaniu oszustw księgowych w zakresie m.in. przychodów i kosztów. To dzięki pracy biegłych wzrasta bezpieczeństwo i wiarygodność sprawozdań finansowych w globalnym obrocie gospodarczym.

Literatura

- Barcikowska A., Sobińska E., Zakrzewska J.B., 2008, *Słowniczek terminów rewizji finansowej*, Account Sp. z o.o., Warszawa.
- Fedak Z., 2014, *Rachunek zysków i strat*, [w:] *Zamknięcie roku 2014*, Rachunkowość Sp. z o.o., Warszawa.
- Hulicka M., 2008, *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kuc B.B., 2002, *Audyt wewnętrzny, teoria i praktyka*, Wydawnictwo Menedżerskie PTM, Warszawa.
- Kutera M., Holda A., Surdykowska S.T., 2006, *Oszustwa księgowe teoria i praktyka*, Difin, Warszawa.
- Kutera M., Surdykowska S.T., 2009, *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.
- Krzywda D. (red.), 2012, *Rewizja sprawozdań finansowych*, COZS, SKwP, Warszawa.
- Krzywda D., Szafraniec J., 2012, *Badanie poszczególnych części i pozycji sprawozdania finansowego*, [w:] D. Krzywda (red.), *Rewizja sprawozdań finansowych*, COZS, SKwP, Warszawa.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 200 „Cel i ogólne zasady badania sprawozdań finansowych”, www.kibr.org.pl (29.03.2015).
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 315 „Rozpoznanie i ocena ryzyka istotnego zniekształcenia dzięki poznaniu jednostki i jej otoczenia”, www.kibr.org.pl (29.03.2015).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 330 z późn. zm.).
- Zakrzewska J.B., 2014, *Profesjonalny osąd jako fundament rewizji finansowej*, [w:] *Usługi biegłego rewidenta w warunkach kryzysu gospodarczego*, XIV Doroczna Konferencja Audytingu Krajowej Izby Biegłych Rewidentów – Materiały pokonferencyjne, KIBR, Warszawa.